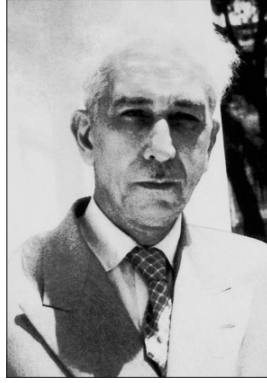

ZİRİKLÎ

(الزركلي)

Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn
b. Mahmûd b. Muhammed
b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşki
(1893-1976)

el-A'lâm adlı eseriyle tanınan
Suriyeli şair,
gazeteci ve biyografi âlimi.

Ziriklî

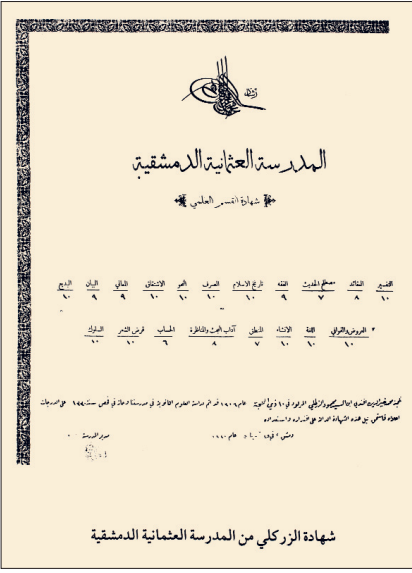
el-A'lâm'daki otobiyografisine göre 9 Zilhicce 1310 (25 Haziran 1893) tarihinde Beyrut'ta doğdu. Kürt asıllı bir baba ile Arap asıllı bir annenin oğlu olup bölgeye sürülen Hâricîler'in büyük fırkası Ezârika kabilelerinden birine mensuptur. Yine kendi ifadesine göre Ziriklî nisbesinin aslı Ezârika'ya (Zerkıyye → Zerkaliyye → Zirikliyye) dayanır, bu sebeple bazı makalelerinde Ezrakî nisbesini kullanmıştır (Ahmed el-Alâvine, *Hayrûddîn ez-Ziriklî*, s. 9-10). Ancak Zirikliyye'nin Şam'da bir Kürt kabilesi veya ailesinin adı olduğu fikri daha yaygındır (M. Hayr Ramazan Yûsuf, I, 166). Aslen Suriyeli olan ve ticaret amacıyla Beyrut'ta bulunan ailesiyle birlikte yedi yaşında geldiği Şam'da medrese eğitimi aldı. Edebiyata ilgi duydu ve genç yaşta şiir yazmaya başladı. Dımaşk Osmanlı Medresesi'nin el-Kismü'l-ilmî bölümüne girdi. Cemâleddin el-Kâsimî, Tâhir el-Cezâirî, Abdülkâdir Bedrân, Muhammed Kürd Ali ve Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Meydânî gibi hocalardan ders gördü. Bu okulu dereceyle bitirdi (1912; Osmanlı Padişahı Sultan Reşad tuğralı diplomasını Dımaşk Osmanlı Medresesi'nden almasına rağmen bunu Hâşimiyye Medresesi şeklinde ifade etmesi [*el-A'lâm*, VIII, 267] genç yaşlarından itibaren hararetli bir Arap milliyetçisi olarak tanınan Ziriklî'nin Osmanlılar'a bakışını göstermektedir). Çıkardığı haftalık *el-Aşma'î* dergisinde "Arap Abbâsi halifesi" alt yazısıyla Me'mûn'un temsilî resmini yayımlaması yüzünden dergi Osmanlı hükümeti tarafından toplatıldı. Beyrut'a giderek Fransızlar'ın kurduğu el-Külliyetü'l-almâniyye'de (laik eğitim yapılan fakülte) Fransızca derslerine devam etti, ardından aynı fakültede tarih ve Arap edebiyatı dersleri okuttu. I. Dünya Savaşı'nın başlarında Şam'a döndü. 1918'den sonra bir arkadaşıyla birlikte *Lisânü'l-'Arab* gazetesini çıkardı, ayrıca *el-Müfîd* gazetesinin yayımlanmasına katkıda bulundu. Şiirlerini bir araya getirdiği *'Abeşü's-şebâb* adlı kitabı baskı hazırlıkları sırasında yandı.

Fransızlar'ın 1920'de Şam'a girdikleri günün sabahında buradan ayrılarak Filistin ve Mısır üzerinden Hicaz'a geçti. Fransızlar'la alay eden bir şiir yazdığı için gıyabında idam kararı çıkarıldı ve mallarına el konuldu. Kendisini Arap ülkelerinin kralı ilân eden ve I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İngiliz destekli bir Arap krallığı kurma girişiminde bulunan Mekke Emîri Şerîf Hüseyin'den iyi kabul gördü, 1921'de krallığın vatandaşlığına geçti. Emîr tarafından oğlu Abdullah'la birlikte Ürdün'e gönderildi ve Amman'da ilk hükümetin oluşumuna katkıda bulundu. Fransa'nın hakkındaki idam kararını kaldırmasıyla Şam'daki ailesini Amman'a getirdi. Emîr Abdullah'ın siyasetini beğenmediğini ve onu ilk uyarının kendisi olduğunu ifade eden Ziriklî, Mısır'a giderek Kahire'de 1923 yılının sonlarında el-Matbaatü'l-Arabiyye'yi kurdu ve bazı kitaplarını neşretti. Millî duygulara hitap eden şiirleri Arap dünyasında büyük yankı uyandırdı ve özellikle Suriye'de gençlerin sloganı haline geldi. 1925'te Fransız işgaline karşı Suriye halkının isyan etmesi sebebiyle Fransızlar ikinci defa gıyabında idam kararı çıkardı. Sağlık problemleri yüzünden matbaasını satmak zorunda kaldı (1927) ve çalışmalarına üç yıl ara verdi, bu sırada Suudi ailesinin davetlisi olarak Hicaz'a gitti. 1930'da Filistin'e geçti ve Kudüs'te iki arkadaşıyla birlikte *el-Hayât* gazetesini çıkardı, ancak İngiltere hükümeti tarafından gazetenin yayımı durduruldu. Yafa'da *Yafa* adında bir gazete çıkarmayı denediysen de bundan sadece tek sayı yayımlanabildi. 1934'te Suudi hükümeti tarafından Kahire'ye elçilik müsteşarı olarak tayin edildi, burada Arap Birliği kuruluş müzakerelerine katıldı ve 1951'de bu toplantılarda tam yetkili Suudi temsilcisi oldu. 1946'da Cidde'de Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. Ardından Mısır'a gitti ve resmî işleri yanında *el-A'lâm*'ın basımıyla da ilgilendi. 1957'den itibaren üç yıl Suudi Arabistan'ın Fas

büyükelçiliğini yaptı. Hastalığı dolayısıyla Riyad'a davet edildiyse de kendisi dinlenme ve tedavi için Beyrut'u tercih etti.

Şam, Kahire ve Bağdat Arap dil akademileri üyesi olan Ziriklî 1946'da İngiltere'ye, buradan Fransa'ya ve ertesi yıl Amerika Birleşik Devletleri'ne, 1954'te de Atina'ya gitti. Dönüşünde İstanbul, Halep, Beyrut üzerinden Kahire'ye geldi. Ardından Tunus ve İtalya'ya geçti. 1960'tan itibaren Beyrut'ta oturmakla birlikte "ikinci vatanım" dediği Suudi Arabistan'dan başka Suriye, Mısır, Türkiye ve İtalya'ya, her yıl tedavi için İsviçre'ye seyahat etti. Bu gezileri sırasında pek çok yazma eser gördü, doküman topladı. 25 Kasım 1976 tarihinde Kahire'de öldü ve burada defnedildi. Gays adında bir oğlu ve üç kızı (Lemîs, Tarife, Hayât) vardı. Hoşsohbet, nüktedan, çok zeki, asabî mizaçlı, kin tutmayan müsamahakâr bir kişiliğe sahipti. Ocak 1977'de Şam'da onu anmak için düzenlenen toplantıda yapılan konuşmalar *Mecelletü's-şekâfe*'nin Şubat 1977 özel sayısında yayımlanmıştır. Büyük bir kısmını Riyad Üniversitesi'ne bağışladığı kitaplarının tamamı, ölümünden sonra Riyad'a götürülerek şimdiki Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nin özel bölümüne konmuş, ardından katalogu neşredilmiştir (1401/1981).

Ahmed Şevkî, Hâfız İbrâhim, Zehâvî, Ma'rûf er-Rusâfî ve İsmâil Sabri Paşa gibi çağdaş Arap şiirinin neoklasik şairleri arasında sayılan Ziriklî'nin üslûbu akıcı, ifadesi açık ve tasvirleri parlaktır. Suriye'de "şiir ve cihad sancağını" elinde taşıyan mücahid bir vatan şairi diye nitelendirilir. Şiirlerinde otantiklik, zevkiselim, lafız yalınlığı ve tatlılığı gibi güzelliğinden toplandığı, vatan şiirlerinde işgalcilere karşı büyük bir isyanla birlikte derin bir vatan sevgisinin yankılandığı görülür. Ziriklî aff aşkın öncülerinden Urve b. Hizâm'ın "Nûniyye"si-ne taşır (*Divân*, s. 42), Ali b. Abdülganî el-Husrî'nin "Yâ leyle's-şab metâ gâdühû" mısraı ile başlayan meşhur "Dâliyye" kasideğine nazîre (muâraza) yazdığı gibi (*a.g.e.*, s. 67-68) kendisinin bazı şiirlerine de Emîr Âdil Arslan, Muhammed Abdülganî Hasan, Ebû Selmâ Abdülkerim el-Keremî, Fuâd Şâkir, Muhammed el-Bezm tarafından nazîreler yazılmıştır (*a.g.e.*, s. 369-377). Muhammed Ahmed Ahmed Muhammed Ebû'l-Vefâ, Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi'nde Ziriklî'nin hayatına ve şiirine dair bir çalışma yapmış (1982), Ahmed el-Alâvine de hakkında yazılan kitap ve makalelerin bibliyografyasını hazırlamıştır (bk. bibl.).

Zırıklı'nın 1330 (1912) tarihli medrese diploması

Eserleri. 1. Mecdülün ve ş-şâ'ir. 24 Eylül 1920'de yazılan manzum küçük bir kısma olup Kahire'de müstakil olarak (1339/1921) ve *Divân* içinde (s. 359-366) yayımlanmıştır. **2. Mâ ra'eytü ve mâ semî'tü.** Şam'dan Filistin, Mısır ve Hicaz'a yaptığı ilk gezisi hakkında bir seyahatnâmedir (Kahire 1342/1923; nşr. Abdürezzâk Kemâl, Tâif 1398/1978). **3. Âmân fi 'Ammân.** Bu eserde Amman'da geçirdiği iki yılından ve buradaki siyasî mücadelelerinden söz edilir (Kahire 1343/1925). **4. Divân.** Ulusal ve sosyal konulardaki şiirleriyle tabiat tasvirlerini içeren ve ilk defa 1343'te (1925) basılan eser pek çok ilâveyle yeniden yayımlanmıştır (Beyrut 1980, 1993). Divanda 1910'lu yıllardan itibaren hayatının son günlerine kadar yazmış olduğu 410 kadar şiiri yer almaktadır. Her birinin altında yazıldığı yer ve tarih kaydedilmiştir. Eserde özellikle talebelik yıllarında kaleme aldığı öğrenci, gençlik, asker ve vatan şarkıları önemli yer tutar. Bunlar arasında 1911'de Şam'da yazdığı, "Üsküdar'a gider iken" makamında söylenen "Eyyühe'l-cüdfî" şarkısıyla (s. 310) "Neşidü Hittîn" (s. 50-54) özellikle belirtilmelidir. Müzikalitesi yüksek olan bu şarkıların çoğu yeni tarz müveşşah kasidelerinden meydana gelir. Divanda vatan sevgisi, vatan müdafaası, işgalcilerle karşı verilen mücadele ve savaşlarla ilgili şiirler önemli bir hacme sahiptir. Bu bağlamda Fransız ve İngilizler'in işgallerine karşı mücadelelerde, etkili olan

kahraman ve şehidlerden söz edilmiş, onlar için mersiyeler yazılmıştır. Yine İngilizler'in Hindistan'ı işgaline karşı savaşan Hindistan Hilâfet Hareketi öncüleri hakkında mersiyeler, 1973 Arap-İsrail savaşıyla ilgili manzumeler ve iki dünya savaşıyla Balkan savaşlarına dair yazılmış şiirler yer alır. Muhammed Abdurrahman İbrâhim Hudayr *Kurâ'e fi Divâni Hayriddin ez-Zirikli* adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahire 1414/1993). **5. Şihhü'l-Cezîre fi 'ahdi'l-Melik 'Abdil'azîz.** Eserde Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusu Abdülazîz'in hayatı ve görüşleriyle müellife olan desteğinden övgüyle söz edilmiştir (3 ciltte 4 cilt, Beyrut 1390/1970; 7. bs. 2 ciltte 4 cilt, Beyrut 1997). Kitap hakkında Ömer Rızâ Kehhâle'nin bir tanıtım yazısı vardır (*MMLADm.*, XLVI/2 [1971], s. 414-415). **6. el-Vecîz fi sîreti'l-Melik 'Abdil'azîz.** Bir önceki eserin özeti (Beyrut 1971, 1972, 10. bs. 1999). **7. el-A'lâm*.** Müellifin en meşhur çalışmasıdır. Kişi adlarına göre alfabetik olarak düzenlenen eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (I-III, Kahire 1345-1347; I-X, 1373-1378; I-XI, Beyrut 1389/1969; nşr. Zühayr Fethullah, I-VIII, 1399/1979, 15. bs. 2002). Eser zamanla gelişerek daha derli toplu bir tertibe kavuşmuştur. Doğu ve Batı ilim dünyasında ilgiyle karşılanan *el-A'lâm'a* Ahmed el-Alâvine (*Zeylül-A'lâm*, Cidde 1418-1422/1998-2002), Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (*Tetimmetül-A'lâm*, I-II, Beyrut 1418/1998) ve Nizâr Abâza ile Muhammed Riyâd el-Mâlih (*İtmâmül-A'lâm*, Beyrut 1999) zeyil yazmış, Bessâm Abdülvehhâb el-Câbi eseri kısaltıp tek ciltte toplamış (*Mu'cemül-A'lâm*, Limasol 1987), Zühayr Zâzâ da biyografileri gruplandırarak ölüm tarihlerine göre sıralamıştır (*Tertibül-A'lâm 'ale'l-a'vâm*, I-II, Beyrut 1990). Düzeltilmesi gereken yerler hakkında M. K. rumuzuyla Muhammed Kürd Ali (*MMLADm.*, VII/12 [1927], s. 565-566; VIII/7 [1928], s. 441-442; X/1 [1930], s. 62-63), İzzeddin et-Tenûhî (*a.g.e.*, XXXVI/3 [1961], s. 486-490; XXXVI/4, s. 703-704), İsmâil b. Ali el-Ekva' (*Mecelletül-A'Arab*, VIII/7-8 [Riyad 1974], s. 562-569), Muhammed Ahmed Dehmân (*MMLADm.*, LIII/2 [1978], s. 374-394), Bahâeddin Abdurrahman (*Âlemül-kütüb*, XXII/1-2 [Riyad 1421/2000-2001], s. 3-10) ve Fâlih Ziyâb el-Uteybî (*Mecelletül-A'Arab*, XXXIX [Riyad 1424/2003], s. 71-84) makaleler yazmış; Abdülazîz er-Rifâi *Fevâtül-A'lâm* (nşr. Bahâeddin Abdurrahman, Riyad 1420/2000), Muhammed b. Abdullah er-Reşid *el-İ'lâm bi-taşhîhi Kitâbi'l-A'lâm* (Beyrut 1422/2001), Ahmed el-Alâvine *Nazarât fi Kitâbi'l-*

A'lâm (Beyrut 1423/2003, ilâvelerle 1426/2005) ve Arabî Dâiz el-Firyâtî *Ma'a'l-A'lâm ez-Zirikli fi Kitâbihi'l-A'lâm* (Riyad 1429/2008, s. 207-292 arasında Ahmed el-Alâvine'nin *Nazarât*'ında tesbit ettiği hatalara yer vermiştir) adıyla eserler kaleme almışlardır. **8. el-İ'lâm bi-men leyse fi'l-A'lâm.** *el-A'lâm*'in dördüncü (1399/1979) baskısından itibaren esere eklenmiştir. Hayreddin ez-Zirikli'nin henüz neşre dilmemiş eserleri de vardır: *Şafha mechûle min târihi Süriyye fi'l-'ahdi'l-Fayşalî*, *Vefâ'ül-A'Arab* (ilk defa 1914'te Beyrut'ta olmak üzere birkaç defa sahnelenen tiyatro eseri), *Mecmû'a muhtâre kebîre fi'l-edeb ve't-târîh*. Yayımlanmış makaleleri arasında "Nefhatü'r-Reyhâne (el-Muhibbî)" (*MMLADm.*, XLII/3 [1967], s. 634-638) ve "İmâre mechûle el-mekân, ez-zamân, es-sened, el-imâre" (*a.g.e.*, XLIV/1-2 [1969], s. 256-265) anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zırıklı, *el-A'lâm* (nşr. Zühayr Fethullah), Beyrut 1986, VIII, 267-270; a.mlf., *Divân*, Beyrut 1993, tür.yer.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 235-236, 357; Edhem el-Cüdfî, *A'lâmül-edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1954-58, I, 387-389; II, 143; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemül-mü'errihine'd-Dimaşkiyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 432; Abdülkâdir Ay-yâş, *Mu'cemül-mü'ellifine's-Süriyyin fi'l-kami'l-İşrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 222-223; M. Mutî el-Hâfiz, *Delilü'l-ebhâşî't-târîhiyye fi'l-Mecellâtis-Süriyye*, Dimaşk 1406/1986, s. 44, 54, 58, 144, 145, 177, 199; M. Abdülatîf Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk fi'l-karni'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1408/1987, s. 89-91; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimmetül-A'lâm li'z-Zirikli*, Beyrut 1418/1998, I, 166-167; Ahmed el-Alâvine, *Hayruddin ez-Zirikli*, Dimaşk 1423/2002; a.mlf., "Hayruddin ez-Zirikli (1310-1396 h.) tevşîku bibliyücrâfi li-âsârîhi ve mâ kütebe 'anh", *Mecelletü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vaţaniyye*, XII/2, Riyad 1427/2006-2007, s. 350-360; M. Âkif Aydın, "Hayr'ud-Din Zırıklı", *İTED*, VII/1-2 (1978), s. 328-330; Abdullah b. Sa'd er-Ruveşid, "Divânü'z-Zirikli", *ed-Dâre*, XI/2, Riyad 1406/1985, s. 127-132; "Hizânetül-üstâz Hayriddin ez-Zirikli", *Ahbârü't-türâsi'l-İslâmî*, sy. 12, Küveyt 1987, s. 24-26; M. Receb el-Beyyûmî, "ez-Zirikli", *Mevsû'atü'l-İslâmî'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire 1425/2004, s. 407-411; Sa'd Muhammed el-Hecresî, "ez-Zirikli, Hayruddin b. Maḥmûd", *Mv.AU*, XI, 136-138.

KASIM KIRBIYIK

ZİRİLER

(بنو زيري)

Kuzey Afrika'da ve Endülüis'te iki devlet kuran Berberî hânedânı.

Sanhâce'nin en önemli kabilelerinden olan Ziriler, İfrîkye ile Mağrib-i Evsat arasında yerleşmiştir. Adını Zirî b. Menâd'dan alan Ziriler'in biri IV. (X.) yüzyılda Ku-